

op gevolgde vernieuwing langs het Maasdal is hier achterwege gebleven. Dat voert ons tot de conclusie, dat het een zeer oud verschijnsel is. Men kan zich afvragen in welk opzicht de dissel een technische vernieuwing kon zijn en de gedachten gaan dan in de richting van de in verschillende buitenlandse bronnen genoemde zaag, die diende om een snede aan te brengen onder in de zool om het uitklappen van de klamp of keep (de uitholling tussen hak en voorvoet) te vergemakkelijken. Deze werkwijze wordt vermeld voor Silenrieux, Rance, Crupet, terwijl ook N o ë l en V a u c h e l e t, B o m a n n en K l a u s ze documenteren. Als de zaag, *braquet* genaamd hier en daar in Wallonië, als randverschijnsel van het dissel-gebied moet worden gewaardeerd, blijkt Wallonië in de periferie te liggen. De dissel zou dan langs het westen daar zijn binnengedrongen, wel overal de Maas bereikt hebben, maar zich niet langs het Maasdal noordwaarts hebben verbreid. Men geve zich rekenschap, dat noch voor Porselen noch voor Heinsberg een dissel wordt vermeld. Wanneer de tekenen niet bedriegen, zullen we het dissel-patroon hebben te zien als een markerings van het gebied waarbinnen de klomperij in een zeer vroeg stadium van haar geschiedenis bekend geworden was. We moeten dan echter een verklaring geven voor het verschijnsel dat het instrument niet in een latere fase nog eens een stoot kreeg via het Maasdal, zoals bij zovele zaken de normale ontwikkeling bleek. Een mogelijke oorzaak is het bekend worden van het paalmes. Ongetwijfeld is er een duidelijk verband tussen de bewerkingen die men met het ene en die men met het andere werktuig verricht. Voor Fosses-les-Namur (N o ë l) wordt trouwens uitdrukkelijk vermeld dat het paalmes is vastgehaakt aan het blok waarop de klompen verbijld worden. Tegen die achtergrond is het denkbaar, dat de dissel zijn bruikbaarheid en daarom ook zijn expansie-krachten verspeelde toen het paalmes zich inburgerde. Dat kan de reden zijn, dat kaart 15 een zeer oud patroon zonder enige latere vertroebeling vertoont. Als we nu nog even terugkeren naar de dissels in Groningen en Drente, zouden we kunnen veronderstellen, dat ze daar zijn aangetrokken uit verwante ambachten, toen het paalmes nog niet tot die uithoeken was doorgedrongen. De kaart heeft, indien die veronderstelling juist is, drie sferen: een aan het paalmes voorafgegane zuidwestelijke disselverbreiding, verder een blank gebied dat direct het paalmes heeft leren kennen en ten slotte een hoek waar men, toen de klomperij er bekend werd, toch weer, in afwachting van de komst van het paalmes ook daar, een beroep deed op de dissel van de collega uit een verwant beroep.